

Sivas Katliamı Yas ve Bellek

Vahdet Mesut Ayan, Bağımsız Araştırmacı, ORCID:0000-0002-7481-1848, e-posta: vahdetmesut@gmail.com

2020’de İletişim Yayınları’ndan çıkan ve Ozan Çavdar tarafından kaleme alınan *Sivas Katliamı Yas ve Bellek*, yazarın doktora tez çalışmasına dayanmakta. 2 Temmuz 1993’te Sivas’ta gerçekleşen katliamda yakınları öldürülen insanların 2 Temmuz’u ve Madımak Otelini “nasıl hatırladığını, nasıl anlattığını, nasıl andığını ve bu travmatik anıyla nasıl başa çıktığını” (s.13) inceleyen, bunu yas ve bellek kavramlarıyla araştırmayı amaçlayan bir kitap. Bu anlamıyla yazar, Sivas Katliamını konu alan diğer kitap ve tezlerden farklılaşarak literatüre önemli bir katkı sunuyor; zira yazarın da deyişiyle bu olay üzerine yazılan hiçbir metin, katliamda yakınlarını kaybedenlerin anlatılarına dayanarak oluşmamıştır (s.16). Derinlemesine görüşme yönteminin kullanıldığı kitabın literatüre bir diğer katkısı ise, 1990’lı yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’de ilgi görmeye başlayan bellek çalışmalarınıdır.

Yazar, Maurice Halbwachs’ın geliştirdiği bellek kavramından yola çıkarak belleğin toplum ve gündelik ilişkiler içinde inşa edildiğine, sosyal olarak çerçevesine ve dolayısıyla belleğin sosyal bir inşa süreci olduğuna vurgu yapıyor. Belleğin bu tanımı ise Çavdar’ı kolektif bellek kavramına götürüyor; zira günlük hayatta kullandığımızın aksine belleği, bireyden ziyade sosyal ilişkiler çerçevesi içinde inşa edilen bir olgu olarak düşünmek belleğin kolektif yanını öne çıkarmaktadır. Belleği bir kez sosyal bir inşa süreci olarak tanımladığımızda ise, onun çok katmanlı yapısını kabul etmiş oluyoruz; çünkü yazarın da belirttiği gibi birey, aileden başlayarak birden çok grubun üyesidir ve kişinin belleği, bu grupların çeşitliliği ölçüsünde birden çok katmana sahiptir. Buradan hareketle Çavdar’ın çalışmasının temel iddialarından biri, “Halbwachs’ın soyut bir biçimde üzerinde durduğu farklı bellek perspektifinin, ampirik bilgi yardımıyla değerlendirilmesi ve zenginleştirilmesidir” (s. 15). Bellek katmanlarında önemli yer tutan yas, mekân ve ritüel kavramları, çalışmada kolektif bellekle ilişkilendirilmiş ve bu kavramlar kitabın kavram setlerini oluşturmuştur; zira yine yazara göre, bellek anlatıların yanı sıra mekân ve hatırlama eylemleriyle de somut olarak inşa edilmektedir.

Bu kapsamda kitap dört bölümden oluşmaktadır; ilk bölüm, kitabın kuramsal ve kavramsal çerçevesini sunarak okuyucuyu kolektif bellek çalışmaları konusunda

bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Kitabın ana eksenini oluşturan *kolektif bellek*, *travmatik bellek*, *yas ve kayıp*, *mekân* ve *ritüel* gibi kavramlar bellek çalışmaları merkeze alınarak incelenmiştir. Okuyucu için gayet anlaşılır bir dille yazılan bu bölüm, kitabın kuramsal kısmının dayandığı literatür araştırmasını da detaylı bir biçimde okuyucuya aktarmaktadır. Çavdar'ın kitabın bu bölümünde, *mekân* ve *ritüel* kavramlarını açıklaması ve belleğin inşa sürecinde bu iki kavrama sürekli göndermede bulunması, yazarın bellek inşa sürecini sadece katılımcıların anlatılarına dayandırmadığını göstermektedir; çünkü *mekân* ve *ritüellerin* belleğin inşa edilmesindeki rolü oldukça önemlidir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Alevi belleğinin daha iyi anlaşılması amacıyla Aleviliğin siyasi tarihine dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, katılımcılar tarafından Alevi belleğinin nasıl inşa edildiğini gösterirken, katliamın tarihsel bir arka plana yerleşmesinin de önünü açmıştır. Böylece bu bölüm, 2 Temmuz 1993'te gerçekleşen katliamı tarihsel/toplumsal bir bağlama oturtarak Sivas Katliamının kendisinden önce gerçekleşen Malatya, Çorum ve Maraş katliamlarıyla ilişkisini kurmuştur. Bu katliamlara dair bir izlek sunarak Sivas Katliamını belirli kırım sürecinin son halkası olarak işlemek, Sivas Katliamı ile alakalı toplumsal belleğin Malatya, Çorum ve Maraş katliamları dahilinde inşa edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye medyasının katliamı şahısların (Aziz Nesin) sorumluluğu olarak gösteren ya da "galeyana gelen", "tahrik edilen" grupların eylemiyle sınırlı tutan yayınları da düşünüldüğünde yazarın Sivas'ı, Alevilere dönük diğer katliamlarla ilişkilendirmesi bellek çalışması bakımından gerekli bir unsurdur. Yazar, bu hususun hakkını vererek ve tarihsel bir izlek sunarak katliamı, Cumhuriyet tarihinde Alevilere dönük kırımların içerisine yerleştirirken, katılımcıların Sivas'a ilişkin kolektif belleğini de analiz ediyor.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Çavdar, "Bellek Topluluğu Olarak Sivas Aileleri"ni inceliyor. Derinlemesine görüşmelerin yer aldığı bu bölümde yazar, kolektif belleğin karmaşık yapısına işaret ederek, ailelerin ve onların belleklerinin homojen bir şekilde değerlendirilemeyeceğini; bilakis aileler ve belleklerin birbirinden farklılaştığını iddia ediyor ve bu iddiasını katılımcıların yorumlarıyla somutlaştırıyor. Ailelerin kayıplarıyla "ne yapacakları" konusunda hem benzerlikler hem de farklılıklar bulunduğunu belirten Çavdar, aileleri kamusal görünürlük açısından iki gruba ayırıyor. Sivas Katliamında hayatını kaybedenlerin bir kısmının Türkiye'nin önemli entelektüelleri olması, entelektüellerin yakınlarının hatırlama çerçevelerini kuran önemli bir etmen olarak belirmektedir. Bu gruptaki aileler, hayatını kaybeden yakınlarının entelektüel faaliyetlerini bir miras olarak görürken, bu üretimi kamusal alanda daha görünür kılmaya çalışmaktadır. Bu süreçte haliyle hayatını kaybedenlerin yakınları da kamusal alanda görünür olmaktadır (s. 95).

Diğer gruptaki ailelerin kayıplarının ise, ekseriyetle çocuk ve gençlerden oluşması, bu ailelerin kamusal alanda görünürlüğünü görece kısıtlamaktadır; zira bu ailelerin ortak çabası katliamı unutturmamaktır (s. 154). Kolektif belleğin sadece geçmişle değil, bugünle de ilişkili olduğu düşünülürken, yazarın buradaki amacı ve çabası anlaşılıyor. Çavdar, bu yolu kat ederek hem belleğin çok katmanlı yapısını hem de bu katmanlar aracılığıyla yeniden nasıl inşa edildiğini göstermiş oluyor. Bu anlamıyla belleğin statik değil; aksine dinamik bir yapısı olduğu ve kayıplarla, sosyal çevreyle, sınıfsal ve kültürel düzeyle yakından ilişkili bir özellik taşıdığı ortaya çıkıyor.

Bu bölümde üzerinde durulması gereken bir başka husus ise “karşı bellek” kavramıdır. Yazar, hem katliamın ardından Aziz Nesin etrafında örülen “tahrir” tartışmalarını hem de Başbağlar Katliamının sürekli olarak gündemde tutulmasını “karşı bellek ya da “resmi bellek” olarak kavramsallaştırmıştır. Ağırlıklı olarak sağcı/siyasal İslamcı ideolojinin, ailelere yönelttiği “Aziz Nesin tahrir mi etti”, “Başbağlar, Sivas’a karşılık mı yapıldı” gibi soruları da bu kavramsallaştırmaya bağlı olarak “karşı bellek” ya da “resmi bellek” üzerinden değerlendirmiştir. 1915’te gerçekleşen Ermeni Soykırımının karşısına yerleştirilen Hocalı Katliamı da hesaba katıldığında devletin böyle bir bellek üretim sürecinde dâhil olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da belleğin ve kolektif belleğin dinamik yapısını gösterdiği gibi onun bir mücadele alanı olduğunu da göstermektedir. Yazarın bu kavramı kullanmasının hem kendi çalışmasına hem de gelecekteki bellek çalışmalarına önemli katkılar sunacağını düşünebiliriz.

Çalışmanın son bölümünde ise, Sivas Katliamının belleğinin kuruluşu açısından önemli mekânlar ve ritüeller üzerinde durulmuştur. Bölümde katılımcıların Sivas ve Madımak Oteli’nin belleklerindeki etkisi ve bu mekânların kendileri için ne anlam ifade ettikleri üzerine katılımcıların yorumlarına yer verilmiştir. Belleği oluşturan ve inşa eden anıtlar, müze-evler, mezarlıklar, mahkemeler görüşülen konular arasındadır. Belleğin katmanlı yapısı burada da açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bölüm bittiğinde belleği oluşturan ve yeniden inşa eden katmanları, bunların birbiriyle olan ilişkilerini katliamda yakınlarını kaybetmiş ailelerin anlatıları üzerinden okuyabiliyoruz.

Bu bağlamda dört bölümden oluşan *Sivas Katliamı Yas ve Bellek*, kavram seti ve kuramsal yaklaşımıyla alana katkı sunarken, derinlemesine görüşme yöntemiyle kavram ve kuramları bütünleşik bir biçimde okuyucuya sunmaktadır. Kitap bir yandan bellek ve yasin mekân ve ritüellerle etkileşimini ortaya koyarken diğer yandan karşı bellek ve kolektif bellek kavramlarıyla belleğin dinamik yapısına ışık tutmaktadır. Kullanılan sarif dil sayesinde kitap, sadece alanda akademik çalışma yürütenlere değil, her kesimden okuyucuya hitap edebilmektedir.